
CHRISTIANIZACIJOS ŠALTINIŲ PAIEŠKA LIETUVOS XIV A. PABAIGOS – XVIII A. PRADŽIOS KAPINYNŲ MEDŽIAGOJE

Eugenijus Svetikas

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius, Kražių g. 5, LT-2001, Vilnius, Lietuva

---

Straipsnis skiriamas Konstantino Jablonskio 110-osioms gimimo metinėms
*„Aš visai sutinku su Tamstos nuomone,
kad pagonystės išigalėjimas Lietuvoje
literatūroje yra perdėtas ...“*

Iš K. Jablonskio laiško Z. Ivinskiui. 1959 06 30.

Christianizacijos procesas ir su juo susiję reiškiniai Lietuvos istoriografijoje tiriami jau seniai. Paskelbta solidžių šaltinių rinkinių, kolektyvinių monografijų, analitinių studijų ir straipsnių. Šioje srityje dirbo ir tebedirba įvairių sričių specialistai – istorikai, bažnyčios, architektūros, kultūros ir meno istorijos tyrinėtojai. Tik Lietuvos archeologai tiesiogiai nėra prisidėję prie christianizacijos tyrimų, nors kasinėdami įvairius archeologijos objektus (bažnyčias ir vienuolynus, pilis, kapinytus, miestų kultūrinius sluoksnius ir kt.) sukaupė nepaprastai daug medžiagos. Tuo tarpu kituose kraštuose yra pakankamai christianizacijai skirtų analitinių darbų, kurie parašyti remiantis gausia archeologijos medžiaga¹.

Šiame straipsnyje apžvelgiame kapinynų, kuriuose buvo laidojama po 1387 m. Lietuvos krikšto iki XVIII a. pradžios, kasinėjimų ir jų medžiagos analizės rezultatus. Iki šiol kasinėta apie 240 kapinynų, kuriuose atidengta per 9400 kapų, surasta daugybė tūkstančių radinių, tačiau visa šia medžiaga naudotasi labai ribotai ir tendencingai. Nesuprasta ir neįvertinta šios medžiagos reikšmė Lietuvos christianizacijos procesui. Straipsnio tikslas – visa tai atskleisti Lietuvos christianizacijos tyrinėtojams.

XIV a. pab. – XVIII a. pr. laidojimo paminklų kasinėjimai Lietuvos archeologijos istoriografijoje nėra išsamiai apžvelgti ir įvertinti (jiems pritrūko vietos sudarant Lietuvos TSR archeologijos atlasą). Nebandyta įvertinti ir istoriografijos, kuri susidarė publikuojant ir analizuojant šių kapinynų kasinėjimų medžiagą. Dažniausiai šio laikotarpio kapinynus archeologai vadina neapibrėžtu terminu – *vėlyvieji senkapiai*, kuris turi tam tikrą nevertybinę reikšmę. Kadangi toliau tekste dažnai reikės kalbėti apie vienų ar kitų kapinynų chronologiją, tai patogumo dėlei ir mes vartosime šį terminą, tačiau be nevertybinės reikšmės.

XIX a. – XX a. pradžios kasinėjimai Lietuvai esant Rusijos imperijos sudėtyje. Lietuvai esant Rusijos imperijos sudėtyje, buvo kasinėta maždaug 15 vietovių, kuriose atidengta apie 300 kapų² (1 lentelė.). Radiniai iš kasinėtų kapinynų buvo kaupiami Vilniaus Senienų muziejuje, Kauno miesto muziejuje, Lietuvių mokslo draugijos rinkiniuose ir privačiose kolekcijose. Nemaža jų dalis išliko iki dabar. Kiti jau tuo metu buvo perduoti į kai kuriuos Rusijos ir Lenkijos muziejus. Dalis radinių pradingo arba sunyko. Didžiausio tuo laikotarpiu kasinėto Alovės kapinyno radiniai dėl neaiškių aplinkybių savo metrikas prarado, o inventorizuojant Pakalniškių kapinyno radinius, kuris pagal kapų skaičių yra antras, buvo supainiotos jų metrikos. Dalies kapinynų kasinėjimų fiksacijos medžiaga (dienoraščiai, ataskaitos, planai, piešiniai, o galbūt ir nuotraukos) neišlikusi, išblaškyta po įvairius archyvus ir rankraštynus arba nesurasta. Tuo metu neatsirado nė vieno tyrinėtojo, kuris būtų analizavęs vėlyvųjų kapinynų medžiagą, domėjęsis bent

1 lentelė. XIX a. – XX a. pradžios kasinėjimai Lietuvai esant Rusijos imperijos sudėtyje					
Eil. Nr.	Kapinynas	Rajonas	Archeologas	Kasinėjimo metai	Ištirtų kapų skaičius
1	Alovė	Alytaus	E. Volteris	1888	150
2	Kartena	Kretingos	V. Nagevičius	1909	4
3	Kernavėlė	Širvintų	K. Tiškevičius	1857	?
4	Mitkiškės	Trakų	E. Romanovas	1911	2
5	Pakalniškiai	Kauno	G. Janyševas	1913	41
6	Pakalniškiai	Panevėžio	M. Butrimovna	1897	16?
7	Papelkiai (Vizdergiai)	Šiaulių	T. Daugirdas	1884–1885	17 ar 19
8	Raguva	Panevėžio	?	1889	8
9	Svėdasai (Kraštai)	Anykščių	J. Basanavičius	1910	18
10	Šateikiai	Plungės	V. Nagevičius	1909	1
11	Šeimyniškeliai	Anykščių	J. Basanavičius	1910	26
12	Švendubrė	Druskininkų m.	T. Narbutas	1826, 1841	?
13	Tinteliai	Kretingos	J. Žiogas	1901	2
14	Titvydiškės	Kelmės	T. Daugirdas	1885	6
15	Verkiai	Vilniaus m.	?	1845	?
Iš viso:					293

Į šių kapinynų sąrašą neįtraukti J. Basanavičiaus kasinėti XVII–XIX a. kapinynai, kurių atidengtuose kapuose nerasta jokių radinių. Kai kurie vėlyvieji kapai buvo aptikti tyrinėjant pilkapius. Nustatyti tikslų atidengtų vėlyvųjų kapų skaičių pilkapiuose yra sudėtinga, nes kapų su vėlyvomis įkapėmis juose rasta vos keletas. Prie vėlyvųjų kapų pilkapiuose priskyrėme griautinius kapus, kuriuose nerasta jokių įkapių, nors kai kurie jų gali būti iš ankstesnių laikotarpių.

jau įdomesniais ar patrauklesniais radiniais. Taigi, Lietuvai esant Rusijos imperijos sudėtyje, buvo tik kasinėta ir rankiota, tačiau vėlyvųjų kapinynų medžiagos tyrinėti dar nesugebėta.

Kasinėjimai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 m. Atgavus politinę nepriklausomybę, jaunoje valstybėje suintensyvėjo įvairiausių gyvenimo sričių kūrybinis darbas. Iki tol sukauptą archeologijos medžiagą pabandė susisteminti Rusijos archeologas Aleksandras Spicynas. 1925 m. jo publikuotame darbe „Lietuvos senienos“ labai trumpame skyrelyje „XIV–XVI a. Lietuvos kapinynai“ pirmą kartą aptarti vėlyvųjų kapinynų kasinėjimai. Čia paminėti didžiausi kasinėti kapinynai ir dėmesio verti radiniai (auskarai, kapšeliai su apkalais, kai kurios segės ir kt.). Tačiau prie kasinėtų kapinynų priskirti lobiai, ankstyvesnių kapinynų medžiaga bei išvardyti vėlyvieji Prūsijos ir Livonijos kapinynai. Apskritai A. Spicyno apžvalga eklektiška, suteikia minimalią informaciją ir neturi jokio apibendrinimo².

1918–1940 m. buvo kasinėta 19 vėlyvųjų kapinynų, o juose atidengtų kapų skaičius nesiekia 200. Tai nedidelės apimties kasinėjimai, kurių metu buvo ati-

2 lentelė. Kasinėjimai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 m.					
Eil. Nr.	Kapinynas	Rajonas	Archeologas	Kasinėjimo metai	Ištirtų kapų skaičius
1	Bendžiukai	Molėtų	P. Baleniūnas	1940	2
2	Gibaičiai	Šiaulių	B. Tarydas	1932	6
3	Godeliai	Plungės	P. Baleniūnas	1940	3
4	Kelmė		E. Šneideris	1936	17
5	Kiemeliai	Širvintų	P. Baleniūnas	1938	11
6	Lapės	Kauno	E. Volteris	1932	2
7	Meldiniai	Pakruojo	P. Baleniūnas	1939	10
8	Padkarališkiai	Širvintų	P. Baleniūnas	1938	5
9	Pakapiai	Kauno	P. Baleniūnas	1939	27
10	Paštuva	Kauno	P. Tarasenska, J. Puzinas	1931, 1936	26
11	Pentiškės	Kaišiadorių	J. Puzinas	1936	5
12	Poškaičiai	Raseinių	J. Puzinas, P. Kulikauskas	1937	3
13	Pumpėnai	Pasvalio	E. Šneideris	1936	14
14	Ročkai (Turčinai)	Šakių	?	1934	4
15	Ruseiniai	Kėdainių	P. Baleniūnas	1939	7
16	Sankonys	Lazdijų	P. Kulikauskas	1938	16
17	Šeimyniškéliai	Anykščių	?	1925	2
18	Šilėnai	Vilniaus	H. Cehak	1937	25
19	Taikūnai	Lazdijų	J. Puzinas	1937	2
	Iš viso:				187

dengiama nuo kelių iki keliasdešimties kapų (daugiausia – 27 kapai) (2 lentelė). Ištiesai nekastas nė vienas vėlyvasis kapinynas. Dauguma kapų buvo be įkapių, o kituose daugiausia aptikta monetų, peilių ir aprangos detalių (sagčių ir grandžių). Labai nedaug rasta papuošalų, ginklų ir kitų įkapių. Kai kurių kapinynų radiniai Antrojo pasaulinio karo ir pokario metu dingę, tačiau didesnė dalis buvo išsaugota Kauno valstybiniame istorijos, Vilniaus istorijos-etnografijos (dabar Lietuvos nacionalinis muziejus) ir Šiaulių „Aušros“ muziejuose. Ne visuose kasinėjimuose buvo atliekama fiksacija ir rašomi dienoraščiai, o vėliau – ataskaitos. Vėlyvųjų kapinynų kasinėjimų medžiaga tuo metu nesidomėjo nė vienas tyrinėtojas.

Kasinėjimai nacių okupacijos laikotarpiu 1941–1944 m. Labai sunkiomis karo meto sąlygomis Vytauto Didžiojo kultūros muziejus ir toliau, kiek leido galimybės, vykdė ardomų archeologijos paminklų kasinėjimus. 1943 m. P. Kulikauskas ir P. Baleniūnas kasinėjo 4 vėlyvuosius kapinynus ir atidengė apie 15 kapų (3 lentelė). Šių kasinėjimų dienoraščių ir radinių likimas mums nežinomas.

Šiuo laikotarpiu pasirodo ir pirmasis po A. Spicyno apžvalgos vėlyvųjų kapinynų medžiagos apibendrinimas. Dar karo metais Marija Alseikaitė-Gimbutienė Lietuvoje pradėjo rašyti doktoratą „Laidosena Lietuvoje priešistoriniais laikais“, kuri 1946 m. apgynė Tiubingeno universitete. Šiame darbe, panaudojusi V. Šukevičiaus paskelbtus Lankiškių ir Salapiaciškių kapinynų duomenis bei Kauno Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje per 4-ąjį dešimtmetį sukauptų vėlyvųjų kapinynų kasinėjimų medžiagą, ji suformulavo pagrindinius laidosenos bruožų po 1387 m. Lietuvos krikšto postulatus. Pagal ją, įvedus Lietuvoje krikščionybę, pakinta laidojimo būdas, tačiau nuo pagoniškiųjų papročių atsisakyta po truputį, verčiant griežtiems bažnyčios įsakams ir taikant bausmes. Jau XVI a. mirusieji nebedeginami, bet kiti pagoniški papročiai (pvz., įkapių dėjimas į kapą ir kt.) slaptai ir atkakliai išlaikomi per visus krikščioniškuosius laikus³. Šie postulatai vėlesnių tyrinėtojų buvo besąlygiškai priimti ir dar labiau išplėtoti. Būtent nuo šios M. Alseikaitės-Gimbutienės apžvalgos Lietuvos vėlyvųjų viduramžių ir naujųjų amžių istoriografijoje išigali akivaizdus christianizacijos proceso ignoravimas ir archeologijos duomenų interpretacija, nukreipta tariamai pagoniškių relikvų paieškai.

Kasinėjimai sovietinės okupacijos laikotarpiu 1945–1989 m. Per šį laikotarpį, buvo kasinėti visi svarbiausieji XIV a. pabaigos – XVIII a. pradžios kapinynai. Jį apžvelgsime suskirstę į keturis etapus. Pirmasis etapas ilgiausias – tai pirmieji pokario metai ir šeštasis dešimtmetis. Kitus tris etapus aptarsime dešimtmečiais.

3 lentelė. Kasinėjimai nacių okupacijos laikotarpiu 1941–1944 m.					
Eil. Nr.	Kapinynas	Rajonas	Archeologas	Kasinėjimo metai	Ištirtų kapų skaičius
1	Bečiai	Ukmergės	P. Baleniūnas	1943	6
2	Dovydiškės	Ukmergės	P. Baleniūnas	1943	3
3	Lepšiai	Panevėžio	P. Kulikauskas	1943	4?
4	Vidiškiai	Ukmergės	P. Bleniūnas	1943	2
		Iš viso:			15

1948–1960 m. Šiuo laikotarpiu kasinėta 16 vietų ir atidengti 269 vėlyvieji kapai (4 lentelė). Pirmieji kasinėjimai vėlyvuosiuose kapinyuose buvo atlikti 1948 m. Lietuvos istorijos instituto žvalgomųjų ekspedicijų metu. Nuo 1954 m. vėlyvuosius kapinykus kasinėjo ne vien tik Istorijos institutas, bet taip pat ir Vilniaus universiteto Archeologijos katedra, Kauno valstybinis istorijos muziejus, Panevėžio ir Rokiškio kraštotyros muziejai bei Šiaulių „Aušros“ muziejus. Esminių pokyčių įvyksta 1959 m. Tais metais K. Gabriūnaitė (Kauno valstybinis istorijos muziejus) kasinėjo Radikių (Kauno r.) kapinyną ir atidengė 73 kapus. Tai buvo didžiausias kapinynas kapų skaičiumi po 1888 m. Alovės kapinyno kasinėjimų. Be to, tai pirmasis vėlyvasis kapinynas, kuriam buvo atlikta puiki kasinėjimų fiksacija. Lietuvos archeologų dėmesį atkreipė gausūs, įdomūs ir net unikalūs radiniai. Deja, kapinyno kasinėjimų medžiaga iki šiol nepaskelbta. Atrodo, kad Radikių kapinyno duomenys pakeitė archeologų požiūrį į vėlyvuosius kapinykus, nes jau po kelerių metų nuo žvalgomųjų ir nedidelės apimties kasinėjimų pereita prie ilgalaikių, siekiant ištirti visą arba bent jau didžiąją dalį paminklo.

Šeštojo dešimtmečio pabaigoje pradėta skelbti vėlyvųjų kapinynų medžiagą. Visų pirma paskelbta keliasdešimt XIV a. pabaigos – XV a. papuošalų ir kapšelių apkalų nuotraukų „Lietuvių liaudies meno“ albumų serijoje⁴. Tai pirmosios

4 lentelė. Kasinėjimai 1948–1960 m.					
Eil. Nr.	Kapinynas	Rajonas	Archeologas	Kasinėjimo metai	Ištirtų kapų skaičius
1	Eržvilkas	Tauragės	P. Kulikauskas	1958	7
2	Degėšiai	Pakruojo	P. Kulikauskas	1949	1
3	Latveliai	Rokiškio	S. Juodelis	1960	38
4	Luknė	Skundo	P. Kulikauskas	1948	5
5	Mozūrai	Kauno	R. Kulikauskienė	1956	13
6	Pagermantis	Telšių	V. Valatka	1960	2
7	Pastrėvys	Trakų	A. Tautavičius	1951	11
8	Piliuona	Kauno	O. Kuncienė	1956	18
9	Pupiniai	Telšių	P. Kulikauskas	1948	6
10	Pušalotai	Molėtų	O. Kuncienė	1959	6
11	Radikiai	Kauno	K. Gabriūnaitė	1959	73
12	Strėva	Trakų	V. Daugudis	1959	1
13	Šiauliai		J. Naudužas	1954	8
14	Uliūnai	Panevėžio	D. Andrašiūnaitė	1959	9
15	Valatkiškės	Raseinių	P. Kulikauskas	1950	1
16	Vilnius (Šv. Onos- Barboros bžn.)		A. Tautavičius	1957–1960	70
		Iš viso:			269

Lietuvos archeologijos istoriografijoje vėlyvųjų viduramžių radinių iš vėlyvųjų kapų nuotraukos su metrikomis, įtrauktos į mokslinę apyvartą.

Vėlyvųjų kapinynų istoriografijoje taip pat išsiskiria 1959 m., kai J. Naudužas paskelbė 1937–1938 m. vykdytų darbų Lepšių kapinyne (Šiaulių m.) duomenis bei paties kasinėto Šiaulių kapinyno medžiagą, o P. Kulikauskas – 1869–1870 m. kasinėto Kuncų kapinyno, buvusio Vokiečių ordino valdomoje teritorijoje, medžiagą. Šiuose kapinyuose buvo aptikta labai įdomių radinių, todėl jų paskelbimas turėjo tam tikros įtakos tolimesniems vėlyvųjų kapinynų kasinėjimams bei jų duomenų analizei. Pagal abiejų kapinynų duomenis J. Naudužui atrodė, „kad Šiaulių gyventojai XIV–XV a. dar buvo išlaikę senas laidojimo tradicijas ir <...> dar tebesilaikė pagoniškos religijos, nepaisant to, kad kalavijuočiai jau išstisus du šimtmečius čia ugnimi ir kalaviju platino krikščionybę“⁵. P. Kulikausko Kuncų kapinyno duomenų interpretacija, kaip ir J. Naudužo, remiasi M. Alseikaitės-Gimbutienės postulatais, t. y. Kuncų kapinyno medžiagoje atsekamos pagoniškujų laidojimo papročių tradicijos⁶.

1961–1970 m. Per septintąjį dešimtmetį kasinėta 29 vietose ir atidengti 1157 vėlyvieji kapai (5 lentelė). Daugiausia kasinėjo Istorijos instituto Archeologijos skyrius. 1961–1963 m. buvo kasinėtas Rumšiškių (Kaišiadorių r.) kapinynas, kuriame atidengti 254 kapai. Iki tol nebuvo už Rumšiškių didesnio kasinėto vėlyvojo kapinyno. Pagal atidengtų vėlyvųjų kapų kiekį jis išliko didžiausias iki pat 1974 m. kasinėjimų Gėlupos bažnyčios šventoriuje, tačiau pagal medžiagos vertę jis ir šiuo metu yra vienas reikšmingiausių vėlyvųjų kapinynų. Nuo 1966 m. savarankiškai pradėjo kasinėti V. Urbanavičius. Jis buvo pirmasis Lietuvos archeologas, kasęs tik vėlyvuosius kapinynus ir juos tyrinėjęs. Per penkis sezonus jis kasinėjo šešiuose kapinyuose, kuriuose atidengė 312 vėlyvųjų kapų.

Septintajame dešimtmetyje iš esmės pasikeitė požiūris į XIV a. pabaigos – XVII a. kapinynų kasinėjimų duomenis. Paskelbta kelių kapinynų medžiaga. Pirmoji buvo O. Kuncienė, kuri paskelbė šeštajame dešimtmetyje kasinėto Pušaloto kapinyno medžiagą. Ši publikacija išsiskiria iš kitų darbų tuo, kad joje yra visų kapų aprašai – to daugiau negu tris dešimtmečius vėliau nedarė nė vienas tyrinėtojas. Be to, klasifikuodama Pušaloto kapų įkapes, O. Kuncienė maksimaliai surinko radinių analogijas⁷. Tačiau autorė klydo nustatydamą radinių chronologiją ir juos priskirdama XIII–XIV a. (beveik visi radiniai yra iš XV a. ir tik keletas iš XIV a. pabaigos). Visiškai kitokios yra V. Urbanavičiaus Šlapgirio ir Rumšiškių kapinyno publikacijos⁸, kurias vertinti dėl jų eklektiško pobūdžio yra gana sudėtinga. Jose yra visko. Aptarta laidosena, pagal paskirtį suklasifikuoti radiniai ir bandyta nustatyti jų chronologiją, nevengta interpretuoti medžiagą, be to, nemažai dėmesio skirta žmonių veido profilio rekonstrukcijoms pagal kaukolę. Neabejotinai reikšmingiausia yra osteologinės medžiagos analizė, ypač mirusiųjų lyties ir amžiaus diagnostika, ir jos įtraukimas į mokslinę apyvartą. Blogai, kad Lietuvos vėlyvųjų kapinynų istoriografijoje išgalėjo labai eklektiškas medžiagos publikavimas, todėl jomis naudotis yra nepatogu ir nepatikima.

Septintajame dešimtmetyje, t.y. nuo 1966 m., pasirodė pirmieji V. Urbanavičiaus analitiniai straipsniai, nagrinėjantys vėlyvųjų kapinynų medžiagą. Pirmasis straipsnis skirtas XIV a. degintinių kapų paieškai Lietuvoje⁹. Jame V. Urbanavi-

5 lentelė. Kasinėjimai 1961–1970 m.					
Eil. Nr.	Kapinynas	Rajonas	Archeologas	Kasinėjimo metai	Ištirtų kapų skaičius
1	Akmeniai	Kelmės	M. Michelbertas	1967–1968	39
2	Arnionys	Molėtų	A. Tautavičius	1965	4
3	Berklainiai	Pasvalio	M. Michelbertas	1970	3
4	Bubiai	Šiaulių	?	1965	1
5	Čivai	Kupiškio	?	1966	3
6	Daugai	Alytaus	H. Lizdenis	1969	12
7	Dvarviečiai	Kelmės	V. Urbanavičius	1966	4
8	Grauziai	Kėdainių	V. Urbanavičius	1969	34
9	Kejėnai	Raseinių	J. Antanavičius	1970	72
10	Kriemala	Kauno	B. Tautavičienė	1961	20
11	Krikštonys	Lazdijų	A. Loveika	1964	1
12	Krūminiai	Varėnos	R. Kulikauskienė	1969	26
13	Kybartiškė	Šiaulių	M. Michelbertas	1969	21
14	Latveliai	Rokiškio	S. Juodelis	1962	25
15	Nendriniai	Marijampolės	A. Merkevičius	1965–1966	3
16	Norkūnai	Prienų	V. Daugudis	1964–1965	34
17	Paežeris	Šilalės	A. Tautavičius	1966	14
18	Piktagalys	Anykščių	V. Urbanavičius	1970	42
19	Radikiai	Kauno	J. Antanavičius	1967	30
20	Rakėnai	Zarasų	M. Michelbertas	1966	1
21	Riklikai	Anykščių	A. Tautavičius	1969	78
22	Rumšiškės	Kaišiadorių	A. Tautavičius, A. Merkevičius, M. Michelbertas	1961–1963	254
23	Ruseiniai	Kėdainių	V. Urbanavičius	1968–1969	59
24	Sariai	Švenčionių	O. Kuncienė	1970–1971	81
25	Skrebinai	Jonavos	V. Urbanavičius	1970	153
26	Šilelis	Kauno	K. Gabriūnaitė	1962–1965	106
27	Šlapgirė	Kelmės	V. Urbanavičius	1966	20
28	Tursučiai	Marijampolės	A. Merkevičius	1967	10
29	Venciūnai	Alytaus	O. Kuncienė	1965	7
		Iš viso:			1157

čius pagrindai iškėlė Lietuvos archeologijoje atsiradusias problemas dėl daugelio radinių, degintinių, žirgų kapų chronologijos, kurie apibendrinamuosiuose darbuose priskirti ankstyvesniam IX–XII a. laikotarpiui. Iš tiesų dėl vėlyvųjų kapi-

nyčių medžiagos stokos ir vėlesnio nepažinimo susidarė paradoksali situacija, kai iš tyrinėtojų akiračio pradingo du pirmieji Lietuvos valstybingumo šimtmečiai ir reiškiniai, kurie atsirado besiformuojant ir susikūrus valstybei, ir buvo priskirti kitam laikotarpiui. Nors tame straipsnyje buvo keliami radikali tyrinėjimų programa, tačiau nei pats autorius, nei kiti tyrinėtojai iki dabar jos nerealizavo. Kitas V. Urbanavičiaus straipsnis skirtas XIV–XVII a. laidosenai¹⁰. Jame susiduriame su prieštarą turinčiomis autoriaus nuostatomis. Viena vertus, jis pripažįsta, kad XIV–XV amžiais visoje Lietuvoje įvyko esminių pokyčių materialinėje kultūroje, pastebimos naujos mados, nauji buitiniai daiktai, nauji papuošalai, be to, visoje Lietuvoje suvienodėja laidosena. Autorius tai aiškina padidėjusia miesto įtaka bei intensyvesniais ryšiais su užsienio šalimis. Kita vertus, tyrinėtojas ieško išlikusių pagonybės papročių laidosenoje. Tokią darbo kryptį nulėmė M. Alseikaitės-Gimbutienės ir kitų tyrinėtojų darbuose suformuluoti laidosenos bruožų po 1387 m. Lietuvos krikšto postulatai, kuriuos V. Urbanavičius praplėtė ir įtvirtino istoriografijoje, o juo sekė ir kiti tyrinėtojai. Vienu svarbiausių pagonybės požymių laidosenoje pripažįstama mirusiųjų deginimas. Pagal V. Urbanavičių, „pačia ryškiausia pagonybės laidosenoje forma XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje buvo mirusiųjų deginimas“, o kitas senųjų papročių ir tradicijų pasireiškimas – tai įkapių dėjimas griautiniuose kapuose. Tačiau ne visos įkapės laikomos pagonybės pasireiškimu, o tik tie daiktai, kurie „į kapus įdėti atskirai nuo drabužių, nuo paties mirusiojo, kaip papildoma įkapė, tikint, kad jie bus reikalingi mirusiajam pomirtiniame gyvenime“¹¹. Keista, bet pagonybės paieškos krikščioniškoje Lietuvoje vainikuojamos priešinga išvada: „šios senųjų papročių liekanos laidosenoje rodo, kad žmonių sąmonėje senasis realistinis pagoniškas pomirtinio gyvenimo įsivaizdavimas susiliejo su krikščionybės mokymu apie pomirtinį gyvenimą“¹². Kituose straipsniuose V. Urbanavičius perėjo prie atskirų radinių analizės, kuriuose plačiau įrodinėjo laidosenos studijose iškeltus teiginius. Nagrinėdamas labiausiai paplitusį paprotį – monetų dėjimą mirusiajam į kapą, jis priskyrė jį prie pagoniškų reiškinų. Pagal jį, toks paprotys yra labai senas, atsiradęs Lietuvoje pirmaisiais m.e. amžiais ir išsilaikęs net iki XIX a.¹³. Iš tiesų po straipsnio „XIV–XVII amžių monetos Lietuvos kapinyuose“¹⁴, kuriame paskelbti tokių radinių sąrašai ir spekuliatyvios papročio įdėti mirusiesiems į kapus monetų interpretacijos, kitiems tyrinėtojams daugiau kaip tris dešimtmečius nekilo abejonių, jog tai ne vienas ryškiausių pagoniškų papročių, bet christianizacijos procesą lydintis reiškinys. Kitu straipsniu – „XIV–XVII amžių pasaginės segės Lietuvoje“¹⁵ V. Urbanavičius lyg ir pradėjo įgyvendinti radikalią programą, iškeltą pirmoje laidosenos studijoje, kurioje, be kitų uždavinių, buvo siūloma peržiūrėti radinių, priskirtų IX–XII a., chronologiją. Deja, autoriui nepavyko išspręsti šio uždavinio straipsnyje. Iš esmės jame aprašyti tik šešių tipų pasaginių segių radiniai vėlyvuosiuose kapuose, o gausūs jų radiniai iš degintinių kapų ir kitų vietų taip ir liko neišanalizuoti. Pastarasis straipsnis lyg ir priskirtinas prie dirbinių tipologijos bei chronologijos analitinių darbų, tačiau jame trūksta daugelio duomenų, pagal kuriuos tokia analizė atliekama. Paminėtinas ir V. Urbanavičiaus istorijos mokslų kandidato disertacijos „Lietuvos XIV–XVII a. kaimo gyventojų materialinė ir dvasinė

kultūra (pagal kasinėtų kapinynų duomenis)“ autoreferatas¹⁶, kuriame atsispindi visi teiginiai, išdėstyti 1966–1967 m. publikuotuose straipsniuose.

Apibendrinant galima pasakyti, kad septintajame dešimtmetyje padaugėjo ne tik vėlyvųjų kapinynų kasinėjimų, bet ir prasidėjo jų medžiagos publikavimas ir analizė. Pradėta vertinti vėlyvųjų kapinynų medžiagą. Jos teikiamą informaciją kelis kartus nusakė V. Urbanavičius. Pagal jį, „vėlyvųjų Lietuvos kapinynų tyrinėjimas ir juose randamų monetų analizė duoda naujos medžiagos ne tik materialinei bei dvasinei gyventojų kultūrai, bet ir numizmatikos istorijai pažinti“¹⁷, be to, tokia medžiaga „iš vienos pusės, rodo ryšius su senąja – ankstyvojo feodalizmo laikotarpio kultūra, o iš kitos pusės, padeda pažinti pakitimus, vykusius XV–XVI amžiais kaimo gyventojų, esančių toliau nuo žymesnių miestų, kultūroje“¹⁸ bei „teikia duomenų <...> to laikotarpio lietuvių valstiečių buičiai pažinti“¹⁹. Matyt, septintajame dešimtmetyje dar nebuvo galima matyti, kad visų pirma vėlyvųjų kapinynų medžiagoje atsispindi christianizacijos proceso reiškiniai – galbūt tiesiog todėl, kad „в Литве христианство было очень непопулярно“²⁰.

1971–1980 m. Jeigu iki aštuntojo dešimtmečio Lietuvoje buvo atidengta arti dviejų tūkstančių vėlyvųjų kapų iš maždaug 80 laidojimo vietų, tai vien tik per šį dešimtmetį jų skaičius vos nepasiekė trijų tūkstančių (2739 kapai) iš 78 laidojimo vietų (6 lentelė). Padaugėjo archeologų ir institucijų, atliekančių kasinėjimus vėlyvuosiuose kapinyuose. V. Urbanavičius kasinėjo daugiausia – 15 vietų ir atidengė 1210 vėlyvųjų kapų (prie šio dešimtmečio priskirti ir devintojo dešimtmečio tęstiniai kasinėjimų sezonai ir jų rezultatai Obelių kapinyne). Vėlyvųjų kapinynų medžiagą labai svariai papildė 7 kapinynai, kuriuose buvo atidengta apie 50–200 kapų – tai Ažugirių, Diktarių, Jakštaičių, Kavarsko, Liepiniškių, Obe-

6 lentelė. Kasinėjimai 1971–1980 m.					
Eil. Nr.	Kapinytas	Rajonas	Archeologas	Kasinėjimo metai	Ištirtų kapų skaičius
1	2	3	4	5	6
1	Aknystėlės	Utenos	V. Urbanavičius	1977	4
2	Aleknai	Raseinių	D. Bešėnienė	1977	64
3	Arglaičiai	Raseinių	B. Tautavičienė	1979	56
4	Ažugiriai	Utenos	V. Urbanavičius	1976	56
5	Budraičiai	Kelmės	J. Markelevičius	1974	4
6	Čivai	Kupiškio	S. Juodelis	1979	8
7	Daubariai	Mažeikių	A. Varnas	1975	8
8	Diktarai	Anykščių	V. Urbanavičius	1976–1977	88
9	Druskiai	Kupiškio	A. Girininkas	1976	1
10	Flerijoniškė	Kelmės	J. Markelevičius	1974	8
11	Gaiciūnai	Ukmergės	B. Dakanis	1977–1978	6
12	Gailiakėmis	Kėdainių	M. Černiauskas	1979	2

6 lentelės tęsinys					
1	2	3	4	5	6
13	Gajūnai	Biržų	D. Bešėnienė	1978	140
14	Galkančiai	Telšių	L. Valatkienė	1978	21
15	Gėluva	Raseinių	V. Urbanavičius	1974	373
16	Gervėnai	Šiaulių	V. Urbanavičius	1973	2
17	Gumbiškių	Rokiškio	S. Juodelis	1971	7
18	Ibutoniai	Panevėžio	?	1974	1
19	Jakštaičiai	Šiaulių	V. Urbanavičius	1972	215
20	Jakštaičiai II	Šiaulių	V. Urbanavičius	1972	4
21	Jonelaičiai	Šiaulių	V. Urbanavičius	1973	1
22	Juškėnai	Zarasų	V. Urbanavičius	1978	4
23	Jutkiai	Rokiškio	S. Juodelis	1973	14
24	Kalesninkai	Alytaus	A. Rybelis	1977	16
25	Karaliūniškiai	Kupiškio	S. Juodelis	1978	12
26	Karmėlava	Kauno	K. Rickevičiūtė	1975–1977	124
27	Kavarskas	Anykščių	V. Urbanavičius	1974–1975	178
28	Kivyčiai	Akmenės	A. Cholodinska	1975	15
29	Kukiai	Mažeikiai	V. Valatka	1973	17
30	Kuosėnai	Kupiškio	S. Juodelis	1977	2
31	Laičiai	Pakruojo	E. Butėnienė	1975	17
32	Liepiniškės	Utenos	V. Urbanavičius	1971	100
33	Liliūnai	Kėdainių	M. Černiauskas	1978–1979	2
34	Liškiava	Varėnos	J. Markelevičius	1975	3
35	Lygalaukiai	Zarasų	V. Urbanavičius	1978	4
36	Maironiai	Kelmės	J. Markelevičius	1974	6
37	Maniuliškės	Zarasų	V. Urbanavičius	1978	4
38	Mankaviškiai	Kaišiadorių	A. Lisanka	1971	8
39	Meldiniai	Pakruojo	E. Butėnienė	1974	10
40	Narkūnai	Utenos	R. Kulikauskienė	1976–1977	11
41	Noruišiai	Kelmės	J. Markelevičius	1974	4
42	Obeliai	Ukmergės	V. Urbanavičius	1978–1983	105
43	Onciškiei	Lazdijų	J. Markelevičius	1974	33
44	Pajuostis	Panevėžio	M. Michelbertas	1971–1974	92
45	Paketuriai I	Kupiškio	A. Varnas	1980	42
46	Pakiršinys	Radviliškio	M. Černiauskas	1978	3
47	Pakritižis	Panevėžio	J. Markelevičius	1975	6
48	Palanga (Naglijo kalnas)		V. Žulkus	1978	32

6 lentelės tęsinys					
1	2	3	4	5	6
49	Papelkiai	Šiaulių	J. Markelevičius	1973	11
50	Paprūdys	Raseinių	A. Tautavičius	1979	34
51	Paprūdžiai	Kupiškio	S. Juodelis	1979	19
52	Pašiliai	Panevėžio	J. Markelevičius	1975	4
53	Pienionys	Anykščių	V. Urbanavičius	1976	2
54	Plaučiškiai	Pakruojo	S. Patkauskas	1978	76
55	Plukiai	Panevėžio	A. Lisanka	1974	18
56	Pumpurai	Mažeikių	A. Merkevičius	1974–1975	48
57	Purvai	Biržų	A. Lisanka	1976	4
58	Radžiūnai	Kupiškio	S. Juodelis	1979	4
59	Raginėnai	Radviliškio	M. Černiauskas	1978	3
60	Repengiai	Kėdainių	D. Bešėnienė	1976	37
61	Rudžiai	Kėdainių	A. Lisanka	1976	22
62	Skėriai	Mažeikių	V. Valatka	1972	33
63	Sniegškės	Zarasų	S. Juodelis	1976	5
64	Strazdžiai	Biržų	A. Lisanka	1976	25
65	Stripiniai I	Skuodo	A. Lisanka	1975	87
66	Stripiniai II	Skuodo	A. Lisanka	1975	19
67	Stulgiai	Šakių	J. Antanavičius	1974	7
68	Šapnagai	Akmenės	A. Varnas	1979	53
69	Tulpiakėmis	Ukmergės	A. Varnas	1979–1980	117
70	Uliūnai	Panevėžio	V. Urbanavičius	1971	70
71	Vabalninkas	Biržų	J. Markelevičius	1974	2
72	Vembūtai	Telšių	V. Valatka	1975	5
73	Verbūnai II	Šiaulių	A. Lisanka	1976	6
74	Visaginas	Ignalinos	B. Tautavičienė	1976	4
75	Zastaučiai	Mažeikių	V. Valatka	1973	2
76	Žalakiai	Kelmės	L. Valatkienė	1980	18
77	Žemantiškiai	Panevėžio	J. Stankus	1980–1981	38
78	Žiliai	Kupiškio	S. Juodelis	1977	33
		Iš viso:			2739

lių ir Uliūnų kapinynai. Be to, kasinėtos Gėluvos bažnyčios šventoriaus kapinės, kuriose buvo atidengti net 373 kapai.

Šio dešimtmečio istoriografija lyg ir gausesnė nei ankstesnio, tačiau akivaizdžiai matyti, kad dėmesys buvo sutelktas kasinėjimams, o ne jų metu sukauptos medžiagos analizei, nes tik trys tyrinėtojai paskelbė keletą analitinių straipsnių ir

5 kapinynų publikacijas. V. Urbanavičius paskelbė Jakštaičių²¹ ir Piktagalio²², R. Kulikauskienė – Krūminių²³ ir Narkūnų²⁴, o O. Kuncienė – Sarių kapinyno medžiagą²⁵. Didžiausias šių publikacijų trūkumas tas, kad jose nėra kapų aprašų, radinių katalogų ir kitų duomenų, o radinių analizė riboto pobūdžio. Susipažinus su jų turiniu, kitam tyrinėtojiui vėl reikia grįžti prie kasinėjimų ataskaitos, fiksacinės medžiagos ir pasižiūrėti į muziejuose saugojamus radinius. Vienintelė O. Kuncienė Sarių kapinyno medžiagoje neieškojo ir nematė pagonybės apraiškų, tuo tarpu R. Volkaitė-Kulikauskienė kartu su A. Luchtanu, vertindami Narkūnų kapinyno medžiagą, neatsispyrė šiam vyravusiam stereotipui: „Pagal laidoseną beveik visi senkapio kapai krikščioniški, tačiau įkapės, tarp kurių pasitaiko įvairių amuletų, turi aiškių ir ikikrikščioniškų bruožų. Tad šis paminklas yra svarbus šaltinis ilgai išliekantiems pagonybės reliktais Lietuvoje tirti. Jis aiškiai rodo greta oficialaus krikščioniško antstato senosios religijos tradicijų gyvybingumą liaudyje“²⁶.

Nors kasinėjant buvo randama daug radinių, be to, iki tol nežinomų naujų dirbinių, tačiau visi vėlyvuosius kapinynus kasinėję archeologai jų neanalizavo, išskyrus O. Kuncienę, kuri viename straipsnyje aptarė moterų galvos papuošalų – apgalvių, daugiakarolių antsmilkinių ir auskarų chronologiją, kilmę ir paplitimą Lietuvos teritorijoje²⁷. Pagal ją, šie papuošalai buvo perimti iš slavų, o tai, atrodo, buvo savotiškas akibrokštas kitiems tyrinėtojams, susitelkusiems prie baltų genčių etnogenezės klausimų.

Atskiros dėmesio verta V. Urbanavičiaus straipsnių serija „Senųjų tikėjimų reliktai Lietuvoje XV–XVII amžiais“, kurios trijuose straipsniuose aprašyta atskirų kapinynų²⁸ medžiaga. Pagal savo pobūdį šis darbas yra lyg ir publikacijų žanro, o pagal titulinį pavadinimą – analitinė studija. Tačiau esant tokiai žanrinei „simbiozei“, medžiaga nepaskelbta, neišanalizuotas tariamas reiškinys. Neįsigilinęs į kontekstą ir iš esmės neatlikęs duomenų analizės, tyrinėtojas laisvai ir spekuliatyviai interpretavo skelbiamą medžiagą. Tęsdamas septintojo dešimtmečio darbuose pasirinktą pagonybės pasireiškimų paieškos krikščioniškoje Lietuvoje temą, jis šiek tiek padidino postulatų skaičių, be to, nuolat juos modifikavo, taip lyg ir stengdamasis parodyti, koks sudėtingas ir įvairus tai reiškinys. Štai vienas iš tokių postulatų: „Tokį reiškinį, kai krikščionys senu papročiu laidojami tose pačiose pagoniškose kapinėse, reikėtų vertinti kaip pagonybės pasireiškimą laidosenoje formą, pagoniškųjų laidojimo papročių relikta“²⁹. Įdomu ir tai, kad ankstesniuose savo darbuose sukūręs kažkokį postulatą, V. Urbanavičius toliau jį pateikdavo kaip tiriamojo laikotarpio neginčijamą faktą, pvz.: „Jeigu nešioti metalinius papuošalus buvo laikoma pagonišku papročiu, tai juo labiau pagoniškas turėjo būti paprotys laidoti tokiais papuošalais papuoštus mirusiuosius. Panašiai turėjo būti traktuojamas ir paprotys dėti mirusiesiems į kapus papildomas įkapes – ginklus, darbo įrankius, maistą bei buitinės paskirties daiktus“³⁰. Neaišku, kur ir kokiuose šaltiniuose puošimasis metaliniais dirbiniais buvo laikomas pagonišku papročiu? Iš tiesų tie šaltiniai – tai tik nuorodos į paties V. Urbanavičiaus XX a. septintojo dešimtmečio darbus, kuriuose šis postulatą perimtas iš M. Alseikaitės-Gimbutienės (1946 m.). Tiesa, autorius naudojo ir reformatų kovos su katalikybe šaltiniais, kuriuose koks nors katalikiškas paprotys buvo apibūdintas kaip pagonybės reiškinys. Keisčiausia yra tai, kad autorius suvokė šių šaltinių paskirtį („<...>

reformacija savo ruožtu kartais net pačią katalikų bažnyčią vadino pagoniška, o katalikus laikė stabmeldžiais³¹), tačiau panaudojo priešingam dalykui įrodyti. Netgi katalikiškos devocionalijos, randamos kapuose, buvo interpretuojamos taip, kad neprieštarautų pagonybės relikto paieškai, pvz.: „Iš Pakalniškių senkapio matyti, kad bažnyčios įtaka, laidojant mirusiuosius, atrodo, buvo nedidelė. Tiesa, čia jau yra ir katalikiškų įkapių – rožančių, tačiau paprastai tame pačiame kape randama ir pinigų, kurie yra grynai pagoniška įkapė. Kaip betraktuotume įkapes, jų dėjimas į kapą laidosenoje lieka kaip pagonybės reliktas“³². Čia verta pastebėti, kad šis tyrinėtojas, iškasęs tūkstančius radinių, tarp kurių buvo daug papuošalų su krikščioniška simbolika (pvz., kristogramos IHS, kryžius ir kt.), nė viename neįžiūrėjo jokių simbolių. Straipsniai baigiami apibendrinamosiomis išvadomis, o jomis, kaip pagrįstai įrodytomis, naudojosi kiti tyrinėtojai. Taigi, pagal V. Urbanavičių, archeologinių kasinėjimų duomenys ir rašytiniai šaltiniai rodo, kad „XV a. Lietuvoje dar ištisai buvo pagonybė, ir nors ji jau neklostėjo, bet savo įtaka gyventojams vargu ar nusileido vis stiprėjančiai katalikybei“, be to, „XV a. pab. ir XVI a. pr. pagonybės apeigų liekanos, bent jau laidojimo papročiuose, buvo dar labai ryškios“³³ ir tikrai „XVI a. vidurys, suprantama, yra apytikrė riba, skirianti Lietuvoje pagoniškąjį laidojimo būdą nuo krikščioniškojo. Vienur ta riba yra arčiau XVI a. pradžios, kitur ji siekia XVI a. pabaigą ar net XVII a.“³⁴.

Nuoseklus V. Urbanavičius liko ir po 1974–1975 m. kasinėjimų Gėluvos bei Kavarsko bažnyčių vietose ir jų šventoriuose, kur atidengė apie 550 kapų. Straipsnyje, kuriame aptariama Gėluvos kasinėjimų medžiaga, jis surado dar vieną ilgo pagonybės gyvavimo priežastį: „Katalikų ir kalvinistų savitarpio nesutarimai bei peštynės buvo viena iš pagrindinių priežasčių, dėl kurių Gėluvoje iki pat XVII a. išsilaiškė senųjų laidojimo papročių ir su jais susijusių tikėjimų reliktai. Paprasti žmonės, nesuprasdami tų religinių rietenų esmės, mieliau laikėsi dar ne visai išnaikintos savo protėvių religijos“³⁵. Iš esmės šis teiginys neparemtas jokiais archeologijos duomenimis iš Gėluvos kasinėjimų. Visų pirma pačioje bažnyčioje ir šventoriuje net 255 kapuose iš 373 nerasta jokių radinių. Antra, autorius be aiškių kriterijų skirsto kapus su radiniais: vieni pagoniški, kiti – ne. Vadinamųjų pagoniškų lieka ne taip daug. Monetos, kurių dėjimas į kapą buvo laikomas vienu iš ryškiausių pagonybės pasireiškimų, rastos net 60 kapų, keli iš jų atidengti bažnyčios viduje. Verta atkreipti dėmesį, kad labai ilgai monetos iš Gėluvos buvo nenuvalytos ir neidentifikuotos, o tai reiškia, kad tyrinėtojas jas matė tik išimtas iš kapų ir niekad daugiau jomis nesidomėjo. Pasirodo, kad beveik visos šios monetos yra iš XVII a., t. y. iš to laikotarpio, kurio autorius jau nelaiko pagoniškuoju. Po šių pastabų negalime sutikti su nepagrįstomis ir prieštaraujančiomis istorijos faktams bei archeologijos medžiagai V. Urbanavičiaus išvadomis, kad „<...> paprastų kaimo gyventojų krikščionėjimo pradžia reiktų laikyti XVI a. vidurį“, taip pat, jog „XVI a. II pusės – XVII a. archeologinė medžiaga rodo, kad Lietuvos kaimo gyventojai, jau būdami krikščionys, vis dar atlikinėjo ir pagoniškąsias apeigas“³⁶. Natūraliai kyla klausimas, kada bažnyčių viduje ir jų šventoriuose buvo laidojami paprasti žmonės, tuo labiau linkę į pagonybę?

1981–1989 m. Šiame etape vėlyvųjų kapinynų kasinėta beveik dviem dešimtėmis mažiau negu praeitame dešimtmetyje, tačiau kapų atidengta šiek tiek dau-

7 lentelė. Kasinėjimai 1981–1989 m.					
Eil. Nr.	Kapinynas	Rajonas	Archeologas	Kasinėjimo metai	Ištirtų kapų skaičius
1	2	3	4	5	6
1	Alytus		E. Svetikas	1984–1986	1152
2	Aščiagalys	Panevėžio	O. Kuncienė	1982	23
3	Aukštadvaris	Pakruojo	B. Salatkienė	1989	5
4	Barinė	Panevėžio	A. Petrulienė	1981–1982	2
5	Baroniškiai	Panevėžio	A. Petrulienė	1983	37
6	Bazorai	Alytaus	E. Svetikas	1981	65
7	Bečiai	Ukmergės	G. Zabiela	1985	87
8	Bieriai	Ukmergės	V. Urbanavičius	1984	14
9	Buivėnai	Kupiškio	P. Tebelškis	1983	13
10	Buniškiai	Lazdijų	O. Kuncienė	1983	16
11	Didžiasalis	Lazdijų	E. Svetikas	1982	10
12	Elniškiai	Kupiškio	A. Varnas	1981	10
13	Gaidžiai	Molėtų	E. Butėnienė	1983	2
14	Giluičiai	Alytaus	E. Svetikas	1983	7
15	Griežė	Mažeikių	A. Varnas	1981	15
16	Kaimeliai	Lazdijų	O. Kuncienė	1984–1985	60
17	Gervėnai	Šiaulių	V. Urbanavičius	1982	10
18	Kalesninkai	Alytaus	E. Svetikas	1983	18
19	Kaunas (Šv. Gertrūdos bžn.)		A. Juknevičius	1988	31
20	Kernavė (bažnyčios šventorius)		A. Jankauskas	1989	6
21	Kiūčiai	Panevėžio	A. Petrulienė	1986	10
22	Kražiai	Kelmės	R. Sprainaitis	1988	18
23	Kuršai	Telšių	L. Valatkienė	1987	54
24	Leipalingis	Lazdijų	E. Svetikas	1982	101
25	Likpetriai	Panevėžio	O. Kuncienė	1981	12
26	Makrickai	Marijampolės	A. Kuncevičius	1983	10
27	Mankūnai	Alytaus	E. Svetikas	1983	3
28	Mažeikiai	Šiaulių	I. Vaškevičiūtė	1985, 1988–1989	204
29	Pagiegala	Panevėžio	O. Kuncienė	1981–1982	30
30	Paketuriai II	Kupiškio	P. Tebelškis	1986	9

7 lentelės tęsinys					
1	2	3	4	5	6
31	Pakubėtiškiai	Molėtų	E. Butėnienė	1983	1
32	Palanga (Birutės kalnas)		V. Žulkus	1983	3
33	Palazdijai	Lazdijų	O. Kuncienė	1983	13
34	Pavirvytė	Akmenės	I. Vaškevičiūtė	1984	38
35	Pelyšėlės	Anykščių	E. Butėnienė	1986	3
36	Pernarava	Kėdainių	K. Rickevičiūtė	1986–1989	36
37	Plundakiai	Kupiškio	P. Tebelškis	1984	28
38	Ponkiškiai	Alytaus	E. Svetikas	1983	19
39	Pribitka	Plungės	A. Merkevičius	1981–1982	62
40	Pupasodis	Alytaus	E. Svetikas	1983	5
41	Rukliai	Utenos	D. Ribokas	1988–1989	33
42	Rumšiškės	Kaišiadorių	P. Tebelškis	1983	3
43	Rusnė	Šilutės	R. Sprainaitis	1984	49
44	Skirsnemunė	Jurbarko	S. Urbanavičienė	1988	20
45	Skovagaliai	Alytaus	E. Svetikas	1983	4
46	Slavikai	Šakių	V. Urbanavičius	1985	22
47	Štaronys	Rokiškio	S. Juodelis	1981	28
48	Šulaičiai	Kėdainių	K. Rickevičiūtė	1983–1985	33
49	Taikūnai	Lazdijų	E. Svetikas	1982	1
50	Tiltagaliai	Panevėžio	P. Tebelškis	1988	22
51	Trakai (Skaisčiausios Dievo Motinos gimimo cerkvė)		B. Lisauskaitė	1988	4
52	Tulpiakėmis	Ukmergės	B. Sipavičienė	1984	31
53	Varniai	Telšių	J. Genys	1984, 1987	61
54	Vilnius (Kalnų parkas)		D. Misiukaitė	1989	19
55	Vilnius (Katedra)		A. Lisanka	1984–1988	39
56	Vilnius (Šv. Mikalojaus cerkvė)		G. Gendrėnas	1980–1981	141
57	Vinkšninės	Alytaus	E. Svetikas	1987	40
58	Žalakiai	Kelmės	L. Valatkienė	1982	21
59	Žuvyčiai	Trakų	B. Lisauskaitė	1987	16
		Iš viso:			2829

giau – 59 vietose 2829 kapai (7 lentelė). Devintajame dešimtmetyje daugiausia vėlyvųjų kapinynų kasinėjo muziejų archeologai, kurie atidengė apie 2000 vėlyvųjų kapų. Daugiausia per šį etapą kasinėjo Alytaus kraštotyros muziejus, kuris 12-oje vėlyvųjų kapinynų atidengė 1425 kapus. Iš jų išsiskiria Alytaus kapinynas – atidengti 1152 kapai. Tai didžiausias iki šiol kasinėtas vėlyvasis kapinynas Lietuvoje.

Šio etapo istoriografija itin negausi palyginti su tuo, kiek buvo kasinėta ir sukaupta naujos medžiagos. Keli darbai priskirtini prie publikacijų žanro: tai V. Žulkaus paskelbta Palangos Naglio kalno³⁷, A. Varno – Griežės kapinyno II³⁸ ir Šapnagių kapinyno kasinėjimų medžiaga. Kadangi pastarajame kapinyne buvo rasta nemažai monetų, tai skelbdamas medžiagą A. Varnas į pagalbą pasitelkė net kelis numizmatų³⁹. Iš esmės šios publikacijos nesiskiria nuo aštuntajame dešimtmetyje išgalėjusio eklektiškosios mokslinės publikacijos žanro, kada nei paskelbiama atskiro objekto medžiaga, nei atliekama gilesnė jos analizė. A. Varno straipsniuose matyti pastangos plačiau pažiūrėti į analizuojamus radinius: jie kruopščiau suklasifikuoti, nurodytos analogijos, pateikti informatyvūs piešiniai. Vis dėlto nei V. Žulkus, nei A. Varnas skelbiamoje medžiagoje neįžiūrėjo jokių pagonybės pasireiškimų. Randame ir nebūdingų išvadų, padarytų tyrinėjant vėlyvųjų kapinynų medžiagą, pvz.: „Griežės senkapiuose, be paprastų kaimiečių, buvo laidojami ir dvarui artimi žmonės, gal net tarnavę pačiame dvare“⁴⁰.

Šiame dešimtmetyje pradėta dalimis skelbti Alytaus kapinyno medžiagą. Alytaus kraštotyros muziejus išleido poligrafiniu požiūriu nelabai vykusį antsmilkinių ir auskarų katalogą, kuriame buvo suklasifikuoti ne tik tokie dirbiniai iš Alytaus kapinyno, bet ir visi žinomi radiniai iš kitų Lietuvos vietų, išskirti auskarų tipai ir jų atmainos (variantai), taip pat bandyta nustatyti šių papuošalų chronologiją⁴¹. Paskelbtas ir straipsnis, kuriame suklasifikuoti ir išsamiai aprašyti Alytaus kapinyno monetų radiniai⁴².

Svarbiu mokslo įvykiu galėjo tapti Obelių kapinyno, kuriame buvo atidengta ne tik vėlyvųjų, bet ir V–VI a. bei XIII–XIV a. degintinių ir žirgų kapų, publikacija⁴³, tačiau dėl autorių atsainaus požiūrio ar ribotų galimybių taip neįvyko. Toje publikacijoje nėra pozityvių dalykų. Joje nėra visų publikacijai būtinų elementų, o vietoj radinių analizės randame tik jos imitaciją.

Keletą analitinių straipsnių paskelbė tyrinėtojai iš V. Urbanavičiaus artimiausios aplinkos. S. Urbanavičienė archeologinėje medžiagoje bandė ieškoti XV–XVI a. žemaičių drabužių⁴⁴ bei aptarė tariamus kaimo siuvėjų įrankius⁴⁵, o D. Urbanavičiūtė ieškojo maginės metalinių papuošalų reikšmės⁴⁶. Pats V. Urbanavičius naujų darbų neparašė, matyt, nesidomėjo ir nauja kasinėjimų medžiaga, tačiau vis dėlto dar kartą pakartojo visus anksčiau savo sukurtus postulatus apie XIV–XVI a. pagonybės reliktus Lietuvoje Baltijos valstybių konferencijoje „Pabaltijo ir kaimyninių teritorijų archeologijos naujienos“⁴⁷.

Kasinėjimai Lietuvos Respublikoje 1990–1999 m. Iki 1990 m. buvo atidengti 7489 kapai iš daugiau kaip 200 kapinynų, tarp kurių didžiausias buvo Alytaus. Per šį dešimtmetį kasinėta 44 vietose ir atidengti 1938 kapai (8 lentelė). Taigi iš viso Lietuvoje nuo XIX a. I pusės iki pat XX a. pabaigos kasinėta 240 vietų ir atidengti 9427 kapai.

8 lentelė. Kasinėjimai 1990–1999 m.					
Eil. Nr.	Kapinynas	Rajonas	Archeologas	Kasinėjimo metai	Ištirtų kapų skaičius
1	2	3	4	5	6
1	Balsupiai	Marijampolės	T. Ostrauskas	1994	1
2	D. Likiškiai	Alytaus	E. Svetikas	1996–1998	145
3	Dapkūnai	Šiaulių	V. Ramanauskaitė	1999	8
4	Degėsiai	Pakruojo	E. Striškienė	1999	2
5	Drąseikiai	Panevėžio	A. Petrulienė	1995–1996	30
6	Geniakalnis	Utenos	D. Ribokas, G. Zabiela	1998	6
7	Gudiškiai	Anykščių	G. Zabiela	1993	24
8	Jasvilonys	Panevėžio	A. Petrulienė	1997	11
9	Jutkonys	Panevėžio	A. Gedeikis	1990–1991	11
10	Karmėlava	Kauno	K. Rickevičiūtė	1998–1999	88
11	Kejėnai	Raseinių	V. Kazakevičius	1999	11
12	Kernavė (bažnyčios šventorius)		A. Jankauskas, G. Karnatka	1990–1991, 1994	351
13	Kriukai (bžn. šventorius)	Joniškio	A. Šapaitė	1994	125
14	Kriveikiškis	Širvintų	G. Vėlius	1994–1996, 1998–1999	253
15	Krūminiai	Varėnos	Z. Baubonis, B. Dakanis	1997	1
16	Luksnėnai	Alytaus	A. Strazdas	1996	7
17	Luokė	Telšių	G. Zabiela	1990	2
18	Mačiūkiai	Plungės	Z. Baubonis, B. Dakanis	1997	2
19	Markūniškė	Kelmės	Z. Baubonis, B. Dakanis	1998	3
20	Masteikiai	Kauno	A. Varnas	1993–1994	60
21	Nociūnai	Kėdainių	M. Bertašius	1999	102
22	Noriūnai	Kupiškio	P. Tebelškis	1993	9
23	Paalksniai	Kelmės	M. Michelbertas	1994–1997, 1999	36
24	Palanga (Birutės kalno gyvenvietė)		V. Žulkus	1990	1

8 lentelės tęsinys					
1	2	3	4	5	6
25	Palanga (Žemaičių kalnelis)		V. Žulkus	1990–1991	58
26	Panevėžys (buvusios bžn. šventorius)		A. Petrulienė	1995	13
27	Paragaudis	Šilalės	M. Michelbertas	1991	2
28	Poškoniai	Šalčininkų	G. Abaravičius, A. Astrauskas	1992, 1997	5
29	Ramoniškiai	Šakių	A. Astrauskas, R. Kraujalis	1997–1999	23
30	Rinkušiai	Biržų	A. Petrulienė	1998–1999	21
31	Rukliai	Utenos	D. Ribokas	1990–1991, 1993–1998	124
32	Simnas (bažnyčia)	Alytaus	D. Baliliūnaitė	1992	8
33	Šeimyniškeliai	Anykščių	G. Zabiela	1990, 1999	27
34	Šukionys	Pakruojo	I. Vaškevičiūtė	1990	1
35	Tauragnai (Šv. Jurgio bžn.)	Utenos	R. Laužikas	1997–1999	78
36	Užubaliai	Alytaus	E. Svetikas	1999	25
37	Užventis	Kelmės	Z. Baubonis, B. Dakanis	1998–1999	5
38	Varniai	Telšių	D. Karalienė	1998	17
39	Varniai (Šv. Aleksandro bžn.)	Telšių	L. Valatkienė	1992	15
40	Verkiai	Vilniaus m.	A. Varnas	1991	3
41	Vilnius (Pranciškonų bžn.)		A. Vaicekauskas	1994, 1997	64
42	Vilnius (Šv. Dvasios cerkvės šventorius)		A. Vaicekauskas	1998	131
43	Vilnius (Šv. Pranciškaus ir Šv. Bernardino bžn.)		V. Daminaitis	1992	16
44	Vilnius (Šv. Stepono bžn.)		A. Vaicekauskas	1993	13
Iš viso:					1938

Šiuo laikotarpiu istoriografija pradėjo šiek tiek keistis. Galima pastebėti, jog padaugėjo publikacijų ir analitinių darbų (tiesa, žinant, kiek jau yra sukaupta vėlyvųjų kapinynų medžiagos ir kiek jos kas metai kaupiasi, tų darbų parašyta ir paskelbta dar nedaug).

Istoriografijos apžvalgoje negalime nepaminėti kelių darbų, kurie atsirado Žemaičių kultūros draugijai suorganizavus konferencijas Varniuose. Tiesa, šiose konferencijose pranešimus skaitė, o vėliau jų pagrindu straipsnius paskelbė ne tik mokslininkai, bet ir kraštotyrininkai, turintys mokslinių aspiracijų. Antai 1990 m. Varnių konferencijos leidinyje yra trys straipsniai, kuriuose analizuojama Kražių, Kuršų ir Varnių kapinynų medžiaga⁴⁸. Iš šių straipsnių atkreipsime dėmesį tik į Varnių kapinyno duomenų apibendrinimą, kuris labai panašus į anksčiau aptartą Gėlupos bažnyčios ir šventoriaus medžiagos interpretavimą. 1984 ir 1987 m. J. Genys kasinėjo XV a. pastatytos Žemaičių vyskupijos Katedros šventoriuje ir atidengė 61 XV–XVII a. kapą. Pabandęs paanalizuoti šių kasinėjimų medžiagą, J. Genys priėjo prie paradoksalios išvados, jog „Varniai XV a. pradžioje tampa Žemaičių krikščionybės centru, bet XV a. pab. – XVI a. pradž. Varniuose dar buvo praktikuojami pagonybės papročiai (įkapių dėjimas, krikščioniškų sakramentalijų nežinojimas ar nenaudojimas)“⁴⁹. Nei šis, nei kiti tyrinėtojai kitaip ir negalėjo žiūrėti į turimą medžiagą, nes jie neanalizavo radinių ir nematė juose jokių simbolių. Jeigu bent minimaliai būtų pasidomėję katalikų liturgija ir simbolika, galbūt nebūtų tokių teiginių.

1993 m. V. Urbanavičiui už pateiktas disertacijos tezes „Lietuvių pagonybė ir jos relikvai XIII–XVI a.“ buvo suteiktas aukščiausias mokslinis įvertinimas – habilituoto daktaro laipsnis⁵⁰. Nedaug vietos tezėse skirta XIV a. pabaigos – XVII a. kapinynų kasinėjimų medžiagos tyrinėjimams aptarti. Kadangi nuo 1977 m. jis pats, kaip ir kiti archeologai, vėlyvųjų kapinynų medžiagą mažai tyrinėjo, tai ir tezėse nieko naujo nėra. Jose pakartoti visi svarbiausi postulatai iš septintojo ir aštuntojo dešimtmečio darbų.

Šiuo laikotarpiu buvo paskelbta keletas darbų⁵¹, kurių užsibrėžtas tikslas – drabužių analizė, tačiau vietoj jų nagrinėjamos įkapės ir kai kurios aprangos detalės. Daugybę kritinių pastabų galima būtų išsakyti šių darbų atžvilgiu, tačiau tam reikėtų labai daug vietos. Iš tiesų juose beveik nenagrinėjamos svarbiausios drabužių liekanos – tekstilės fragmentai arba jų mineralizuotos dalys, prilipusios prie metalinių dirbinių, nors tokių kapuose rasta pakankamai.

1995 m. buvo išleistas „Lietuvos archeologijos“ 11-asis tomas, kuriame yra net vienuolika vėlyvųjų kapinynų publikacijų⁵², trys straipsniai skirti alytiškių antropologijos klausimams, taip pat keletoje darbų nagrinėjami atskiri vėlyvųjų kapų radiniai⁵³. Tai pirmas toks leidinys, kai vienu metu buvo atspausdinta tiek daug vėlyvųjų kapinynų medžiagos. Ne viskas šiame tome pavyko. Visi publikacijų autoriai pasinaudojo galimybe ir paskelbė kapų aprašus, tačiau nepakankamai dėmesio skyrė radinių analizei. Be to, beveik visi paskelbti radinių piešiniai daryti lauko kasinėjimų sąlygomis, kada radiniai dar nėra gerai nuvalyti ir konservuoti, nesimato juose dekorų detalių ir simbolių. Kai kurie autoriai po radinių perdavimo į muziejus taip ir nepasidomėjo, kaip jie atrodo po konservavimo ir restauravimo. Taigi paskelbta tik pirminė fiksacijos medžiaga, kurią kitiems tyrinėtojųs būtinai reikės patikrinti muziejuose⁵⁴.

Kasinėjant vėlyvuosius kapinynus, paskutiniajame XX a. dešimtmetyje sukaupta labai daug radinių. Kai kurie iš jų sudaro grupes, kuriose yra nuo kelių tūkstančių (monetos, žiedai) iki daugiau kaip tūkstančio (sagtys, segės, peiliai) radinių, kitų dirbinių rasta nuo kelių šimtų iki kelių dešimčių arba tik po kelis vienetus. Atskirų radinių grupių tipologijos ir chronologijos tyrimų stoka yra viena iš svarbiausių vėlyvųjų kapinynų istoriografijos problemų. Šioje srityje nuveikta dar nedaug. Esame minėję, jog devintajame dešimtmetyje buvo tyrinėti auskarai. Dešimtajame dešimtmetyje dėmesys buvo sutelktas į monetų⁵⁵, žiedų⁵⁶ ir sagčių⁵⁶ klasifikavimą. Pastarųjų dviejų grupių dirbiniai išskirti į tipus, bandyta apibrėžti jų chronologiją bei paskirti.

Tik nuo 1997 m. XIV a. pabaigos – XVIII a. pradžios kapinynų medžiagoje pradėta pastebėti krikščioniškosios Vakarų kultūros reiškinius po 1387 m. Lietuvos krikšto. Visų pirma atkreiptas dėmesys į krikščioniškus simbolius aprangos detalių puošyboje⁵⁸, o vėliau ir į tokių aprangos reikmenų kaip odiniai kapšeliai su simboliniais metaliniais apkalais konfesinę paskirtį. Nustatyta, kad tokie kapšeliai yra pranciškonų Trečiojo ordino narių atributas⁵⁹. Ėmus tyrinėti kaulinius stilius, kurie iki tol laikyti neaiškios paskirties dirbiniais⁶⁰, aptikta ir vaškuotųjų lentelių pėdsakų vėlyvuosiuose kapuose⁶¹. Nemažai vaškuotųjų lentelių pėdsakų rasta be rašiklių. Vėliau paaiškėjo, kad rašymo reikmenys buvo ne vien socialinės padėties rodiklis. Atrodo, protestantų raštuose minimi laišakai šv. Petruui buvo rašomi ant vaškuotųjų lentelių, o šios įdedamos į kapą⁶². Nagrinėjant vieną labiausiai paplitusių papročių XIV a. pabaigos – XVIII a. pradžios laidosenoje – monetų dėjumą į kapus, kuris Lietuvos istoriografijoje buvo interpretuojamas kaip ryškiausias pagonybės pasireiškimas krikščioniškoje Lietuvoje, nustatyta, jog tai universalus, christianizacijos procesą lydintis reiškinys⁶³. Be to, analizuojant atskirus papuošalus (rozetines seges ir daugiakarolius antsmilkinius), buvo dešifruotos krikščioniškų simbolių reikšmės ir šių dirbinių kilmė bei paskirtis⁶⁴.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad gausioje XIV a. pabaigos – XVIII a. pradžios kapinynų medžiagoje tik pastaruoju metu pradėta išžiūrėti Lietuvos christianizacijos požymius. Tyrinėjant Lietuvos christianizacijos procesą archeologų sukaupiti ir išnagrinėti duomenys ateityje turėtų būti toks pat pažinimo šaltinis kaip istorijos dokumentai bei ikonografinė medžiaga.

Gauta 2001 11 19

Nuorodos

¹ Z. Krumphanzlová, Počátky křesťanství v Čechách ve světle archeologických pramenů, *Památky archeologické*, R. LXII (62), č. 2, 1971, p. 406–456; P. Sommer, Christianizace střední Evropy a archeologické prameny, *Slavia antiqua*, t. XXXVII – rok 1996, Poznań, 1996, p. 137–145; E. Mugurēvičs, Kristīgās ticības izplatība Latvijas teritorijā 11. 12. gs. un katolu baznīcas ekspansijas sākums, *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1987, Nr. 5, p. 10–27.

² А. Спицын, Литовския древности, *Tauta ir žodis*, kn. III, Kaunas, 1925, p. 151–152.

³ M. Alseikaitė-Gimbutienė, *Die Bestattung in Litauen in der vorgeschichtlichen Zeit*, Tübingen, 1946, p. 84–86.

- ⁴ R. Kulikauskienė, R. Rimantienė, *Lietuvių liaudies menas. Senovės lietuvių papuošalai*, kn. 1, Vilnius, 1958, pav. 571–601, p. 338–339.
- ⁵ J. Naudužas, Šiaulių miesto archeologiniai paminklai, *Iš lietuvių kultūros istorijos* (toliau – *ILKI*), t. 2, Vilnius, 1959, p. 185–186.
- ⁶ P. Kulikauskas, Seniausieji Kuršių Neringos gyventojai, *ILKI*, t. 2, Vilnius, 1959, p. 84–85.
- ⁷ O. Navickaitė-Kuncienė, XIII–XIV m.e. amžių plokštinis kapinynas Pušaloto kaime, Molėtų raj., *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, A serija* (toliau – *MADA*), t. 1(14), Vilnius, 1963, p. 99–114.
- ⁸ V. Urbanavičius, Šlapgirio kaimo (Kelmės r.) senkapis, *MADA*, t. 1(23), Vilnius, 1967, p. 51–67; Idem, Rumšiškėnai XIV–XVI amžiais, Vilnius, 1970.
- ⁹ В. Ф. Урбанавичюс, К вопросу о погребениях с трупосожжением XIV в. в Литве, *Труды Академии Наук Литовской ССР, серия А*, t. 2(21), Вильнюс, 1966, p. 183–190.
- ¹⁰ V. Urbanavičius, Laidosena Lietuvoje XIV–XVII amžiais, *MADA*, t. 3(22), Vilnius, 1966, p. 110–111.
- ¹¹ Ibid., p. 113.
- ¹² Ibid., p. 118.
- ¹³ Ibid., p. 115.
- ¹⁴ Idem, XIV–XVII amžių monetos Lietuvos kapinyuose, *MADA*, t. 2(24), Vilnius, 1967, p. 61–74.
- ¹⁵ Idem, XIV–XVII amžių pasaginės segės Lietuvoje, *MADA*, t. 2(30), Vilnius, 1969, p. 111–120.
- ¹⁶ В. Урбанавичюс, *Материальная и духовная культура сельского населения Литвы в XIV–XVII вв. (по данным исследований могильников)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Вильнюс, 1967.
- ¹⁷ V. Urbanavičius, XIV–XVII amžių monetos ..., p. 72.
- ¹⁸ Idem, Šlapgirio kaimo ..., p. 51–52.
- ¹⁹ Idem, Rumšiškėnai XIV–XVI amžiais, p. 3.
- ²⁰ В. Урбанавичюс, Материальная и духовная ..., p. 7.
- ²¹ V. Urbanavičius, Jakštaičių senkapis, *Lietuvos archeologija* (toliau – *LA*), t. 1, Vilnius, 1979, p. 122–151.
- ²² Idem, Piktagalio senkapis, *MADA*, t. 1(38), Vilnius, 1972, p. 89–102.
- ²³ R. Volkaitė-Kulikauskienė, Krūminių senkapis, *LA*, t. 1, Vilnius, 1979, p. 112–121.
- ²⁴ R. Volkaitė-Kulikauskienė, A. Luchtanas, Narkūnų senkapio 1976 m. tyrinėjimai, *LA*, t. 1, Vilnius, 1979, p. 101–111.
- ²⁵ O. Kuncienė, Sarių senkapis, *LA*, t. 1, Vilnius, 1979, p. 76–100.
- ²⁶ R. Volkaitė-Kulikauskienė, A. Luchtanas, Narkūnų senkapio ..., p. 102.
- ²⁷ O. Kuncienė, XIII–XV amžių rytų Lietuvos moterų galvos papuošalai, *MADA*, t. 3(48), 1974, p. 67–74.
- ²⁸ V. Urbanavičius, Senųjų tikėjimų relikvai Lietuvoje XV–XVII amžiais (1. Pagoniškujų laidojimo papročių nykimas rytų Lietuvoje), *MADA*, t. 3(48), Vilnius, 1974, p. 77–90; Idem, Senųjų tikėjimų relikvai Lietuvoje XV–XVII amžiais (2. Pagonybės liekanos Pakalniškiuose XVI–XVII amžiais), *MADA*, t. 4(49), Vilnius, 1974, p. 71–80; Idem, Senųjų tikėjimų relikvai Lietuvoje XV–XVII amžiais (3. Laidojimo papročiai Uliūnuose XVI–XVII amžiais), *MADA*, t. 1(50), Vilnius, 1975, p. 51–62. Tuo pačiu klausimu 1973 m. skaitytas pranešimas Lietuvos TSR Ateizmo muziejaus organizuotoje mokslinėje konferencijoje: Idem, Senųjų tikėjimų relikvai Lietuvoje archeologijos duomenimis (XVI–XVIII amž.), Senieji tikėjimai naujausių tyrinėjimų šviesoje, Vilnius, 1977, p. 17–28.

- ²⁹ Idem, t. 3(48), 1974, p. 86.
- ³⁰ Ibid., p. 88.
- ³¹ Ibid., p. 87.
- ³² Idem, t. 4(49), 1974, p. 78.
- ³³ Idem, t. 3(48), 1974, p. 87.
- ³⁴ Idem, 1975, p. 56.
- ³⁵ Idem, Sunaikintos kalvinistų bažnyčios Gėluvoje archeologiniai tyrinėjimai, *Religinės kovos ir erezijos Lietuvoje*, Vilnius, 1977, p. 27–40.
- ³⁶ Ibid., p. 39.
- ³⁷ V. Žulkus, Naglio kalno archeologiniai tyrinėjimai, *Kraštotyra*, t. 12, Vilnius, 1981, p. 63–72.
- ³⁸ A. Varnas, Griežės km. (Mažeikių raj.) XV a. pabaigos – XVII a. senkapiai, *MADA*, t. 3(96), Vilnius, 1986, p. 24–36.
- ³⁹ A. Varnas, E. Ivanauskas, Šapnagių (Akmenės raj.) XVI–XVII a. senkapiai, *MADA*, t. 3(100), Vilnius, 1987, p. 24–41; R. Senapėdis, Šapnagių (Akmenės raj.) XVI–XVII a. senkapiai, *MADA*, t. 3(100), Vilnius, 1987, p. 44–47.
- ⁴⁰ A. Varnas, Griežės km. ..., p. 34.
- ⁴¹ E. Svetikas, XIV–XVII a. Alytaus kapinynas. Antsmilkiniai ir auskarai: Katalogas. Alytus, 1988, 1 sąsiuvinis.
- ⁴² Idem, Monetos XIV–XVII a. alytiškių kapuose, *Alytaus miesto ir apylinkių istorijos bruožai*, Vilnius, 1989, p. 40–44.
- ⁴³ V. Urbanavičius, S. Urbanavičienė, Archeologiniai tyrimai, *LA* (Obelių kapinynas), t. 6, Vilnius, 1988, p. 9–63.
- ⁴⁴ С. Урбанавичене, Одежда жемайтов в XV–XVI вв. (по данным археологии), *Древности Литвы и Белоруссии*, Вильнюс, 1988, p. 156–167.
- ⁴⁵ S. Urbanavičienė, XV–XVII a. Lietuvos kaimo siuvėjų įrankiai, *MADA*, t. 4(105), Vilnius, 1988, p. 51–63.
- ⁴⁶ D. Urbanavičiūtė, Maginė metalinių papuošalų reikšmė, *Jaunųjų istorikų darbai*, kn. 6, Vilnius, 1987, p. 94–96.
- ⁴⁷ В. Урбанавичюс, Реликты язычества в памятниках 14–16 вв. в Литве, *Новое в археологии Прибалтики и соседних территорий*, Таллин, 1985, p. 161–167.
- ⁴⁸ S. Gedminienė, L. Valatkienė, Ar gyveno kuršiai Kuršuose?, *Žemaičių praeitis*, t. 1, Vilnius, 1990, p. 45–51; J. Genys, Varnių senkapiai, *ibid.*, p. 65–76; R. Sprainaitis, Kai kurie istoriniai ir archeologiniai duomenys apie jėzuitų kolegiją Kražiuose, *ibid.*, p. 81–85.
- ⁴⁹ J. Genys, Varnių senkapiai, *ibid.*, p. 76. Panašus autoriaus teiginys išliko ir vėlesnia-me darbe. Žr. Z. Genienė, J. Genys, *Varnių kunigų seminarija*, Vilnius, 1999, p. 44: „ne tik kaimo bendruomenės nariai, bet ir Varnių miesto žmonės XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje buvo daugiau pagonys nei krikščionys“.
- ⁵⁰ V. Urbanavičius, *Lietuvių pagonybė ir jos reliktai XIII–XVI a.* (humanitarinių mokslų srities istorijos krypties habil. daktaro disertacijos tezės), Vilnius, 1993. Paskelbtas ir sutrumpintas tezių variantas. Žr.: Lietuvių pagonybė ir jos reliktai XIII–XVI amžiais, *Liaudies kultūra*, t. 3, 1994, p. 1–7.
- ⁵¹ S. Urbanavičienė, Lietuvos kaimiečių išeiginiai drabužiai XIV a. pab. – XVII a., *Liaudies kultūra*, t. 6, 1994, p. 10–15; R. Volkaitė-Kulikauskienė, *Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai (I–XVI a.)*, Lietuvos istorijos institutas, 1997, p. 85–106: VI skyrius – XIV–XVI amžiaus drabužiai.
- ⁵² R. Akavickas, Kraštų (Svėdasų) senkapiai, vadinami Taurakalniu, *Lietuvos archeologija*, t. 11, Vilnius, 1995, p. 5–15; A. Petrulienė, Barinės senkapis, *ibid.*, p. 47–72; K. Rickevičiūtė, Karmėlavos kapinynas, *ibid.*, p. 73–103; S. Urbanavičienė, Ažugirių kapinynas,

ibid., p. 152–168; Idem, Diktarų kapinynas, p. 169–206; L. Valatkienė, Kuršų senkapis, ibid., p. 214–243; A. Varnas, Tulpiakiemio senkapiai, ibid., p. 244–289; I. Vaškevičiūtė, Mažeikių (Šiaulių raj.) XVI–XVII a. kapinynas, ibid., p. 290–316; Idem, XVI–XVII a. Pavirvytės–Gudų kapinyno (Akmenės raj.) kapai, p. 317–329; G. Zabiela, Bečių senkapis, ibid., p. 330–381; Idem, Šeimyniškėlių senkapis, p. 382–397.

⁵³ V. Aleksiejūnas, Senkapių monetos, ibid., p. 16–20; E. Svetikas, Monetos XIV–XVII a. Lietuvos kapinyuose, ibid., p. 117–151; J. Senvaitienė, L. Vedrickienė, V. Čeplinskaitė, S. Urbanavičienė, Bečių kapinyno audinių konservavimas ir tyrimas, ibid., p. 104–116.

⁵⁴ Lyginant Lietuvos archeologijos 11-ojo tomo publikacijas su kitų kraštų tokiais darbais, aiškiai matyti, jog jos paruoštos be teorinio pagrindo. Ateityje tokiuose leidiniuose reikėtų įvesti komentarus, įvairias rodykles, suvienodinti sąvokas ir terminus.

⁵⁵ E. Svetikas, Monetos XIV–XVII a. Lietuvos kapinyuose, *LA*, t. 11, Vilnius, 1995, p. 117–151.

⁵⁶ Idem, Monetos ir žiedai XIV–XVII a. kapuose: tipologija ir chronologija (Disertacija humanitarinių mokslų daktaro laipsniui įgyti), Alytus, 1991 (Apginta 1993 06 30), *Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Archeologijos katedros biblioteka, D-1*.

⁵⁷ Idem, Sagtys XIV–XVII a.: tipai ir paskirtis (pagal vėlyvųjų viduramžių kapinynų medžiagą), *LA*, t. 15, Vilnius, 1998, p. 389–431.

⁵⁸ Idem, Apkalai su širdies simboliu Lietuvoje kontrreformacijos laikotarpio pradžioje, *Lituanistika*, 1997, Nr. 1(29), p. 28–34; Idem, Kapšelių apkalai su liūto simboliu Lietuvoje XV a. antroje pusėje, *Lituanistika*, 1997, Nr. 2(30), p. 20–29.

⁵⁹ Idem, Tretininkai Lietuvos christianizacijos pradžioje: archeologijos duomenys apie jų atributiką, *Lituanistika*, 1997, Nr. 4(32), p. 13–38.

⁶⁰ Idem, Kauliniai stiliai – vėlyvųjų viduramžių ir naujųjų amžių rašikliai Lietuvoje, *Lituanistika*, 1998, Nr. 3(35), p. 21–42.

⁶¹ Idem, Lietuvoje aptikti vaškuotų lentelių pėdsakai, *Lituanistika*, 1999, Nr. 3(39), p. 45–77.

⁶² Idem, Mirusiųjų pinigai Lietuvoje XIV a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje: krikščioniškas laidojimo paprotys ir jo semantika, *Lietuvos istorijos metraštis. 1999 metai*, Vilnius, 2000, p. 37.

⁶³ Ibid., p. 26–48.

⁶⁴ Idem, Rozetinės segės: tipai, simbolika ir paskirtis, *Iš baltų kultūros istorijos* (Skirama Adolfo Tautavičiaus 75-mečiui), Vilnius: Diemedžio leidykla, 2000, p. 173–187; Idem, Daugiakaroliai antsmilkiniai: etnis ar konfesinis požymis, *Lietuvos istorijos metraštis. 2000 metai*, Vilnius, 2001, p. 5–19.

Eugenijus Svetikas

SEARCH FOR THE SOURCES OF THE CHRISTENING OF LITHUANIA IN MATERIALS OF CEMETRY EXCAVATION FROM THE END OF THE 14th TO THE BEGINNING OF THE 18th CC.

S u m m a r y

The paper describes the results of the analysis of the excavations of the cemeteries from the period after the Christening of Lithuania in 1387 until the beginning of the 18th c. Up to now, 240 cemeteries with more than 9400 graves have been excavated, many thousands of findings obtained. Nevertheless, all this material was used to a limited extent and in a biased way. Moreover, the importance of the above-mentioned findings for the analysis of the Christening of Lithuania was not appreciated. The aim of this

paper is to reveal the importance of this material for the researchers of the Christening of Lithuania.

It was only since 1997 that the phenomena of Western Christian culture had been discovered in the post-Christening materials of cemetery excavation from the end of the 14th to the beginning of the 18th cc. For example, while analysing one of the customs most widely spread from the end of the 14th to the beginning of the 18th cc. – putting coins in the graves (this custom was interpreted as the most vivid manifestation of heathenism in Christian Lithuania), it was found that this custom was a universal phenomenon in the process of christening. It is important to conclude that well-analysed archaeological findings should be taken into consideration as a source of knowledge of the same importance as historical documents and iconographic materials for the research of the christening of Lithuania.